

บทความออนไลน์
การใช้เหตุผลตามแนวคิดเชิงกลยุทธ์
ในอนัตตลักขณสูตร

พระปลัดวัชระ วชิรญาโณ
วัดสว่างอารมณ์ ตำบลปราสาททอง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

วิเคราะห์การใช้เหตุผลตามแนวคิดเชิงกลยุทธ์ในอนัตตลักขณสูตร

พระปลัดวัชระ วชิรญาโณ

๑ ความนำ

มนุษย์เกิดมาบนพื้นฐานเดิมคือความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ มีสภาพในการปรับตัวให้เหมาะกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นภายใต้ข้อกำหนดของสรีระร่างกายของตนในชั้น ๕ อันเป็นสิ่งที่รับรู้ทั้งอายตนะภายในภายนอกที่ทุกคนเป็น และมนุษย์เมื่อดำรงความเป็นภาวะแห่งชั้นของตนเองให้อยู่ได้ ต้องอาศัยเหตุผลในการทำอะไรให้รอบทันไปตามระยะเวลาที่กำหนดของชีวิตมนุษย์ มนุษย์มีสิ่งพิเศษกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ภายใต้กรอบของการใช้เหตุผลและผล เพื่อทดสอบความเป็นสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า ดีและไม่ดี โหดร้าย หรือจิตใจดี การมีเหตุผลจึงเป็นส่วนหนึ่งที่มนุษย์มีจิตที่เข้าใจกันในหมู่เดียวกัน และมนุษย์นั้นต้องประกอบด้วยจริตที่ต่างกันอย่างเห็นแก่ตัวที่จะเชื่อในสิ่งที่คนอื่นกล่าวด้วยเหตุและผลแต่ต้องเป็นสิ่งที่ประจักษ์ถึงจะให้เหตุผลว่าจะเชื่อในสิ่งนั้น ดังนั้นการใช้กลยุทธ์จึงเป็นวิธีการเสริมช่วยให้คนเข้าใจในเหตุผลมากขึ้น เมื่อเข้าใจแล้วการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องสอนให้เข้าใจชีวิตแล้วยังทำให้การใช้เหตุผลแนวคิดเชิงสังคมจะเกิดขึ้นและมีชีวิตที่เข้าใจในสัจธรรมยิ่งขึ้นด้วยเหตุนี้จึงได้เขียนบทความโดยกล่าวประสงค์ของการเขียนไว้เป็นประเด็นแรกคือ เพื่อศึกษาพระสูตรทางพระพุทธศาสนา คือ อนัตตลักขณสูตรและในทางเดียวกันนั้นศึกษาแนวคิดเชิงกลยุทธ์ทฤษฎีการบริหารเสริมประยุกต์หลักธรรมในอนัตตลักขณสูตร ไปใช้เพื่อการประกอบการใช้เหตุผลอย่างมีกลยุทธ์ที่น่าเชื่อถือได้

๒ เนื้อหาในอนัตตลักขณสูตร

คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค^๑ แสดงความหมายของอนัตตาไว้อย่างเดียวว่า “อนตตา อสารกฺขณ” แปลว่า ชื่อว่าเป็น อนัตตา โดยความหมายว่า ไม่มีสาระ คัมภีร์วิสุทธิมรรค^๒ อธิบายความหมายไว้ว่า “โดยความหมายว่า ไม่มีสาระ หมายความว่า ไม่มีแก่นสาร คือตัวตนที่คาดคิดกันว่า เป็นอาตมัน (อัตตา) เป็นผู้สิ่งอยู่ (นิวาสี) เป็นผู้สร้างผู้บันดาล (การกะ) เป็นผู้สวดย (เวทกะ) เป็นผู้มีอำนาจในตัว (สยงวสี) เพราะว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นย่อมเป็นทุกข์ (คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้) มันไม่สามารถห้ามความไม่เที่ยงหรือความบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้น และความเสื่อมสิ้นไป แม้ของตัวมันเองได้แล้วความเป็นผู้สร้างผู้บันดาลเป็นต้นของมันจะมีมาจากที่ไหน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้วไซ้รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหารดังนี้เป็นอาทิ” จะสังเกตเห็นว่าความหมายที่ว่า ไม่มีสาระคือตัวตนนี้ท่านกล่าวไว้โดยสัมพันธ์กับความหมายว่า ดลบันดาลไม่ได้หรือไม่มีอำนาจในตัว ทั้งนี้เพราะถ้ามีตัวตนที่ยั่งยืนอยู่เป็นแก่นเป็นแก่นจริงแล้ว ก็ย่อมขึ้นยอมผืนความเปลี่ยนแปลงได้ไม่ต้องเป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงนั้น ยิ่งถ้าเป็นผู้ครอบครองก็ย่อมต้องมีอำนาจบังคับสิ่งที่ถูกครอบครองให้เป็นไปอย่างไร ๆ ก็ได้ตามปรารถนาแต่ความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ความไม่เป็นตัวตน

^๑ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๘/๕๕.

^๒ วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๒๓-๖

และความไม่มีตัวตนสิ่งสู่อยู่ครองจึงมีความหมาย เด่นในแง่ที่ว่าไม่มีอำนาจบังคับไม่เป็นไปในอำนาจขัดแย้งต่อความปรารถนาและโดยนัยนี้ คัมภีร์รุ่นอรรถกถาจึงนิยมแสดงความหมายของอนัตตาว่า “ชื่อว่าเป็นอนัตตา โดยความหมายว่า ไม่เป็นไปในอำนาจ (อวสวตตณฺฏฐเณ หรือ อวสวต ตนโต เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ)”^๓ และอธิบายในทำนองว่า ไม่มีใครมีอำนาจบังคับ (ตามใจ ปรารถนาโดยไม่ทำตามเหตุปัจจัย) ต่อสังขารทั้งหลายว่าสังขารที่เกิดขึ้นแล้ว จงอย่าถึงความทรงอยู่ที่ถึงความทรงอยู่แล้วอย่าชราที่ถึงชราแล้วจงอย่าแตกดับจงอย่าบอบโถมด้วยการเกิดขึ้นและการเสื่อมสลายตลอดจนอ้างพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “บุคคลย่อมไม่ได้ (ตามปรารถนา) ในรูป (และในชั้นอื่น ๆ) ว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราจะได้เป็นอย่างนี้”^๔

ขยายความว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ปรากฏเป็นต่าง ๆ นั้น เมื่อวิเคราะห์ตามสภาวะถึงที่สุดแล้วหาใช่มีตัวแท้ตัวจริงที่คงที่คงตัวยั่งยืนอยู่ดังที่เรียกกันว่าอย่างนั้นอย่างนี้ไม่ แต่เป็นเพียงกระบวนการ (ธรรมปวัตติ) คือ กระบวนการแห่งสังขารธรรมทั้งหลายหรือกระบวนการแห่งรูปธรรมและนามธรรม (ชั้นปวัตติ) ที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมหรือประมวลกันเข้าและองค์ประกอบเหล่านั้นแต่ละอย่าง ๆ ล้วนมีการเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์สืบเนื่องส่งทอดเป็นเหตุเป็นปัจจุบันแก่กัน ทั้งภายในกระบวนการที่กำหนดแยกกว่าเป็นกระบวนการหนึ่ง ๆ และระหว่างกระบวนการต่างกระบวนการทั้งหลายในสภาวะเช่นนี้ มีสิ่งที่จะต้องกำหนดเป็นข้อเด่นอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของสิ่งนั้นเป็นตัวเป็นแก่นสาร ๒) สภาพที่ปรากฏเหล่านั้นจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันปรุงแต่งขึ้น ๓) องค์ประกอบเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายอยู่ตลอดเวลา และสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันประมวลขึ้นเป็นกระบวนการ ๔) ถ้ากำหนดแยกออกเป็นกระบวนการย่อย ๆ มากหลาย ก็มีความสัมพันธ์เป็นปัจจัยต่อกันระหว่างต่างกระบวนการด้วย กระบวนการที่องค์ประกอบต่างๆ ซึ่งเกิดสลายและสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันประมวลขึ้น นี้ดำเนินไปเรื่อยๆ ปรากฏภาพและกลายไปต่าง ๆ ทั้งนี้จะปรากฏภาพและกลายไปอย่างไร ก็สุดแต่องค์ประกอบและความเป็นเหตุปัจจัยแก่กันนั่นเอง เป็นเรื่องสำเร็จเสร็จสิ้นครบถ้วนในกระบวนการ โดยไม่มีตัวอะไรอื่นอีกที่จะเข้ามาแทรกแซงหรือทำให้เป็นไปอย่างอื่นได้ คือไม่มีตัวตนต่างหากจาก กระบวนการนั้น ไม่ว่าจะให้ความหมายว่า เป็นตัวแก่นภายในที่ยืนยงคงที่ผืนความเป็นไปตามเหตุปัจจัยสามารถทำให้เป็นไปโดยลำพังความปรารถนาของตนได้ หรือในความหมายว่าเป็นตัวการภายนอกที่สามารถสร้างสรรค์ลบลับตาลให้เป็นอย่างอื่น โดยไม่ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อองค์ประกอบต่างๆ ประชุมกันเข้าและสัมพันธ์ เป็นปัจจัยแก่กันปรากฏเป็นภาพรวม อย่างหนึ่ง ๆ ขึ้นมนุษย์มักตั้งชื่อเรียกภาพรวมนั้น เช่นว่า คน ม้า แมว มด รถ ร้าน บ้าน นาฬิกา ปากกา นาย ก. เด็กหญิง ข. เป็นต้น แต่ชื่อเหล่านั้นเป็นเพียงคำเรียกขานที่สมมติกันขึ้นใช้เพื่อให้เกิด ความสะดวกในการสื่อสารสำหรับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์เท่านั้น ถ้าแยกส่วนประกอบทั้งหลายออกจากกัน ก็จะมีเพียงส่วนประกอบแต่ละหน่วยที่มีชื่อเรียกเฉพาะอย่าง ๆ ของมันอยู่แล้ว

ในอนัตตลักขณสูตร เป็นพระสูตรที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี หรือในเขตเมืองสารนาถ ประเทศอินเดียในปัจจุบันเมื่อพระชนมายุได้ ๓๕

^๓ วิสุทฺธิ. (ไทย) ๓/๒๖๐, ๒๗๖.

^๔ ส . ข. (ไทย) ๑๗/๔๙/๕๕-๕๖.

พรรษา พระสูตรนี้โดยทรงแสดงต่อปัญจวัคคีย์ ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากที่ พระพุทธองค์ได้แสดงปฐมเทศนาคือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ จนพระอัญญาโกณฑัญญะบรรลุโสดาบัน และในวันต่อ ๆ มา คือในวันแรม ๑ ค่ำ ๒ ค่ำ ๓ ค่ำ และ ๔ ค่ำ เดือน ๘ ทรงแสดง “ปกิณณกเทศนา” ยังผลให้พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ บรรลุโสดาบันตามลำดับ และได้รับเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในระหว่างที่ทรงแสดงปกิณณกเทศนา เพื่ออบรมพระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิอยู่นั้น พระอริยเจ้าทั้งหลายมิได้บิณฑบาตยังชีพ ต่างเร่งกระทำความเพียร เช่นเดียวกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ทรงบิณฑบาตเช่นกัน เพื่อทรงสั่งสอนอบรมพระอริยเจ้าจนกระทั่งแต่ละองค์สำเร็จมรรคผลขั้นต้นในที่สุด ครั้นเมื่อถึงวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากสดับพระธรรมเทศนาอันตถลักขณสูตรพระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้บรรลุพระนิพพานเป็นพระอรหันต์พร้อมกันทั้ง ๕ รูป นับเป็นพระอรหันต์กลุ่มแรกในพระบวรพุทธศาสนา ดังปรากฏในเนื้อความของพระสูตรดังที่พระธรรมสังคากาจารย์^๕ หรือ พระอาจารย์ผู้ทำสังคายนาร้อยกรองตั้งเป็นพระบาลีไว้ ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายพระสูตรไว้ ดังนี้

*" อิทมโวจ ภควา. อตตมนา ปญจวคคิยา ภิกขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนุหุ.
อิมสฺมี จ ปน เวยยากรรมสฺมี ภณฺณมานะ ปญจวคคิยานํ ภิกขุณฺโณ นุปาทาย
อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิสฺสุ. เตน โข ปน สมเยน ฉ โลกเ อรหฺนโต โทหนฺติ."*

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า หลักไตรลักษณ์มีเนื้อหาสาระสรุปรวมลงในหลักการอันเดียว คือหลักอนัตตา ความเป็นอนัตตา ได้รวมเอาความหมายของความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ เข้าไว้ได้อย่างสมบูรณ์ นั่นคือ เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายจึงเป็นทุกข์ และเพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ สิ่งทั้งหลายจึงเป็นอนัตตา

๒.๑ ด้านเนื้อหา

พระสูตรนี้มีใจความโดยย่อตั้งที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ทรงมีพระนิพนธ์ไว้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ พระบรมศาสดาได้ทรงแสดง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ถ้าทั้งห้านี้ พึ่งเป็นอัตตาตัวตน ทั้งห้านี้ก็ถึงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลก็จะพึงได้ในส่วนทั้งห้านี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุว่าทั้งห้านี้มีใช่อัตตาตัวตน ฉะนั้นทั้งห้านี้จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลก็ย่อมไม่ได้ส่วนทั้งห้านี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ตอนที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอบความรู้ความเห็นของท่านทั้งห้านี้ ตรัสถามว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้เที่ยงหรือไม่เที่ยง ท่านทั้งห้า ทูลตอบว่า ไม่เที่ยง ตรัสถามอีกว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ท่านทั้งห้ากราบทูลว่าเป็นทุกข์ ก็ตรัสถามต่อไปว่า สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรหรือจะเห็นสิ่งนั้น

ตอนที่ ๓ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปลงว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้ที่เป็นส่วนอดีตก็ดี เป็นส่วนอนาคตก็ดี เป็นส่วนปัจจุบันก็ดี เป็นส่วนภายในก็ดี เป็นส่วนภายนอกก็ดี เป็นส่วน

^๕ ส . ข. (ไทย) ๑๗/๕๗/๕๕-๕๖.

หยาบก็ดี เป็นส่วนละเอียดก็ดี เป็นส่วนเลวก็ดี เป็นส่วนประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี อยู่ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมดก็สักแต่ว่าเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ ควรเป็นด้วยปัญญาชอบ ตามที่เป็นแล้วว่า นี่ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่ นี่ไม่ใช่ตัวตนของเรา

ตอนที่ ๔ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงผลที่เกิดแก่ผู้ฟังและเกิดความรู้เห็นชอบดังกล่าวมานั้นต่อไป ว่า อริยสาวก คือ ผู้ฟังผู้ประเสริฐซึ่งได้สดับแล้วอย่างนี้ ย่อมเกิดนิพพิทา คือ ความหน่ายในรูป หน่ายในเวทนา หน่ายในสัญญา หน่ายในสังขาร หน่ายในวิญญาณ เมื่อหน่ายก็ย่อมสิ้นราคะ คือ สิ้นความติด ความยินดี ความกำหนด เมื่อสิ้นราคะ ก็ย่อมวิมุตติ^๖ คือ หลุดพ้น เมื่อวิมุตติ ก็ย่อมมีญาณ คือความรู้ว่า วิมุตติ หลุดพ้นแล้ว และย่อมรู้ว่า ซาติ คือ ความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำ สำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงทำเพื่อความเป็นเช่นนี้อีกต่อไป

สรุปได้ว่า ลำดับในพระไตรปิฎก อนัตตลักขณสูตร จัดอยู่ในหมวดมหาวรรค แห่งพระวินัยปิฎก และเนื้อความในลักษณะเดียวกันยังปรากฏในปัญจวัคคีย์สูตร แห่งสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค ในพระสุตตันตปิฎก ส่วนในพระไตรปิฎกภาษาจีน จัดอยู่ในหมวดอากม คือสัมมยุตตะ อากม พระสูตรที่ ๓๔ มีเนื้อหาทางด้านภาวะที่ทรงตัวอยู่เองโดยธรรมชาติ เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว เป็นสิ่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างบันดาล มีเกิด มีเปลี่ยนแปลง และแตกสลายในที่สุด ตามกฎธรรมชาติ นี้ก็ยังคงมีอยู่ และเป็นไปตลอดกาล หลักคำสอนเรื่องอนัตตา แสดงลักษณะธรรมดาของสิ่งทั้งหลายว่า เพราะสิ่งทั้งหลาย ปรากฏให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เกิดขึ้น ตั้งอยู่และแปรปรวนไป สิ่งทั้งหลายจึงไม่อาจเรียกได้ ว่าเป็น อัตตา หรือ ตัวตน ทุกสิ่งที่มีอยู่จึงเป็น อนัตตา และเพราะเหตุที่ทุกสิ่งเป็นอนัตตา กล่าว คือไม่ มีตัวตนแท้จริงของตนเอง พุทธธรรมจึงมองเห็นสิ่งทั้งหลายในสภาพที่ต้องสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุ ปัจจัยสืบต่อแก่กันและกันเป็นกระแส อากาศที่สิ่งทั้งหลายเกิดดับสืบเนื่องเป็นเหตุปัจจัย แก่กัน ในรูปของกฎธรรมชาติที่เรียกเป็นคำสอนว่า ปฏิจจสมุปบาท ในรูปของกฎธรรมชาติ ดังนี้ สรรพสิ่งทั้งหลาย จะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ไม่เกิดขึ้นนั้น สรรพสิ่งนั้นก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติเป็นธรรมนิยาม คือ หลักอทิปปัจจยตา เมื่อมีผู้เข้าถึงหลักธรรมนั้นแล้ว จึงบอกแสดง วางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่าย อวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร ตลตา (ภาวะที่เป็นอย่างนั้น) อวิตถตา ภาวะที่ไม่คลาดเคลื่อนไปได้ อนัญญตตา ภาวะที่ไม่เป็นอย่างอื่น คือ หลักอทิปปัจจยตา ดังกล่าวมานี้ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งต้องอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อไปสู่เป้าหมายอย่างมีเหตุผล"พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว พระปัญจวัคคีย์มีใจยินดี เพลิดเพลินภาซิตของพระผู้มีพระภาค. ก็แลเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณ์ภาซิตนี้อยู่ จิตของพระปัญจวัคคีย์พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ครั้นนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์"

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า หลักไตรลักษณ์ เป็นคำสอนที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะพื้นฐานของพุทธธรรมด้วยเรื่องอนัตตานั้นเอง หลักไตรลักษณ์ ได้สะท้อนถึงทัศนะพื้นฐานของพุทธธรรมที่ว่า สิ่งทั้งปวงที่เกิดจากเหตุ ปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร) จะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม ย่อมปรากฏอยู่ในลักษณะทั้ง ๓ ประการ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (เป็นทุกข์) อนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน, ไม่เป็นตัวตน) ด้วยกันทั้งหมดทั้ง

^๖ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๘๖/๑๓๓.

สิ้น^๗ หนังสือ พุทธธรรม ได้แสดงความหมายของ ไตรลักษณ์ ไว้โดยย่อ ดังนี้ ๑. อนิจจตา ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป ๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดคั้น ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะท ทำให้คงอยู่ใน สภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่อง อยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึง พอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อนให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน ๓. อนัตตา ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของตนเอง^๘

๓ การใช้เหตุผลตามแนวคิดเชิงกลยุทธ์

การใช้เหตุผลถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เอื้อให้ชีวิตประจำวันของมนุษย์มีความสมดุลดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดประโยชน์ แม้เราจะใช้เหตุผลกันอยู่ทุกวัน แต่เหตุผลที่เราใช้อาจไม่ใช่เหตุผลที่ดีและถูกต้องเสมอไป เนื่องจากเรามักใช้เหตุผลตามความเคยชินโดยขาดหลักเกณฑ์ เพื่อพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ บางครั้งเหตุการณ์ความไม่เข้าใจ หรือความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในองค์กร และสังคม เกิดขึ้นจากการใช้เหตุผลที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสมซึ่งมีให้เห็นกันบ่อยๆ ในสังคมปัจจุบัน ในเมื่อเหตุผลที่เราใช้มีทั้งที่ดีและไม่ดีก็มี ดีและมีประโยชน์ก็มี และดีแต่ไม่มีประโยชน์(อาจจะ ในขณะที่นั้น) ก็มี ในการดำเนินชีวิตของเรา จึงควรต้องใช้พิจารณาญาณเพื่อแยกแยะเหตุผล เพื่อตัดสินใจว่าถูกต้องหรือดีพอและมีประโยชน์ต่อส่วนร่วมหรือไม่ แต่การที่จะวิเคราะห์การใช้เหตุผลหรือการอ้างเหตุผลนั้นก็ไม่ใช่สิ่งที่ทำให้โดยง่าย ถ้าปราศจากหลักเกณฑ์มาช่วยในการวินิจฉัย การศึกษากฎเกณฑ์ การใช้เหตุผลในเบื้องต้นจึงเป็นความรู้พื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งของการใช้เหตุผลในชีวิตประจำวัน^๙

๓.๑. ความหมายของการใช้เหตุผล

การใช้เหตุผลคือ กระบวนการทางความคิดที่พยายามแสดงว่าข้อสรุปควรเป็นที่ยอมรับหรือทำให้ผู้ฟังมีความเชื่อถือ เพราะมีเหตุผลหรือหลักฐานที่ดีมาสนับสนุน นอกจากนี้ยังต้องอธิบายเหตุผลให้คนอื่นเข้าใจและยอมรับด้วย คือเมื่อฟังเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เราอาจไม่เชื่อทั้งหมดในการเลือกว่าเรื่องใดควรเชื่อหรือไม่ควรเชื่อ เราก็ต้องใช้เหตุผลในการพิจารณาการตัดสินใจ และเมื่อเรามีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือมีปัญหาขัดแย้ง เราก็สามารถยุติความขัดแย้งนี้ได้โดยใช้เหตุผล

ปรีชา ช่างขวัญยืน กล่าวว่า การอ้างเหตุผลคือการดึงข้อความหนึ่งออกมาจากข้อความหนึ่งโดยมีจุดประสงค์เพื่อชวนให้เชื่อหรือเพื่ออธิบายให้เข้าใจ และมีกฎเกณฑ์สำหรับตัดสินว่าดึงออกมาได้ถูกต้องหรือไม่ การอ้างเหตุผลที่ถูกต้องคือการดึงข้อความหนึ่งออกมาจากอีกข้อความหนึ่งโดยเดินตามกฎ โดยข้อความที่เป็นตัวตั้งเรียกว่า “ข้ออ้าง” และข้อความที่เราดึงออกมาจากข้ออ้าง เรียกว่า “ข้อสรุป” หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ประโยคที่เราดึงออกมาจากประโยคอื่นเป็น “ผล” ประโยคที่เป็น

^๗ ดร.สงวน หล้าโพทนัน และคณะ, เอกสารประกอบการศึกษา รายวิชา พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการให้เหตุผล, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๒๕๖๑ หน้า ๘๗

^๘ วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๒๗๕.

^๙ [ออนไลน์] https://www.baanjomut.com/library_๒/extension-๓/man_and_reasoning/๑๐.html สืบค้นข้อมูลเมื่อ วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๑.

แหล่งที่มาของประโยคอื่นเป็น “เหตุ” โดยจะเห็นได้จากประโยคที่เรายกขึ้นมาเพื่อตอบคำถาม “เพราะเหตุใด”

๓.๒. ความสำคัญและประโยชน์ของการใช้เหตุผล

การศึกษากระบวนการใช้เหตุผลทำให้เราเห็นความสำคัญและประโยชน์ของการใช้เหตุผล และการใช้เหตุผลในทุกๆ ด้าน ก็เป็นวิธีการที่จะช่วยให้เราเข้าใจการคิดในรูปแบบที่เรียกว่า “การหาเหตุผลและการใช้เหตุผล” เพื่อนำมาใช้เป็นข้อสนับสนุนการพิสูจน์ความถูกต้องตามเป็นจริงของการตัดสินใจที่จะกลายเป็นมติหรือยุติขึ้นมาในเรื่องนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ อีกอย่างคือ สามารถช่วยให้เราเข้าใจการแยกแยะความคิดว่า อะไรเป็นแนวคิดที่ถูกต้องและสมเหตุสมผล เหตุผลที่เราอ้างอิงนั้นเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักถูกต้อง และอะไรเป็นแนวคิดที่ไม่ถูกต้องและไม่มีสมเหตุสมผล ^{๑๐}

ดังนั้น จุดมุ่งหมายหลักของการศึกษาวิชามนุษย์กับการใช้เหตุผล (Man and Reasoning) คือ การทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงการให้เหตุผลได้อย่างถูกต้องและชัดเจน อย่างน้อยที่สุดเมื่อเรียนรายวิชานี้แล้วผู้เรียนน่าจะรู้จักและเข้าใจกฎเกณฑ์ รูปแบบ และวิธีคิดและวิธีการใช้เหตุผลแบบต่างๆ ได้ดีขึ้น และสามารถวิเคราะห์การอ้างเหตุผลในบริบทต่างๆ^{๑๑} เช่น การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพแต่ผู้เรียนต้องตระหนักว่าการวิเคราะห์การอ้างเหตุผลนั้นไม่ใช่เพื่อการจับผิดหรือการโต้เถียงเพื่อให้เกิดความขัดแย้งกับคนอื่น แต่เป็นการประเมินให้เห็นคุณค่าของการใช้เหตุผลในทุกๆ ด้านเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีและเกิดประโยชน์สูงสุด แต่การใช้เหตุผลนั้นก็มีความแตกต่างกันไปตามพื้นฐานของการคิดและวิธีคิดที่หลากหลาย^{๑๒}

๓.๓. การคิดด้านกลยุทธ์

กลยุทธ์และยุทธศาสตร์มีความหมายเหมือนกัน คือถ้าหากเราพูดถึงแผนการรบ เราจะใช้คำว่าแผนยุทธศาสตร์ ต่อมามีการนำการวางแผนยุทธศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับการบริหารธุรกิจ ซึ่งเรามักจะนิยมใช้คำว่า กลยุทธ์ มากกว่า ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ หมายถึง วิธีการหรือแผนการคิดที่คิดขึ้นอย่างรอบคอบ มีลักษณะเป็นขั้นเป็นตอน มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงได้ตามสถานการณ์ มุ่งเพื่อเอาชนะคู่แข่งแข่งขันหรือเพื่อหลบหลีกอุปสรรคต่าง ๆ จนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ตัวอย่างกลยุทธ์ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน การมีกลยุทธ์จะช่วยในการหาทางเลือกที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา และช่วยไม่ให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง ในการนำชีวิตสู่ความสำเร็จ การมีกลยุทธ์จะช่วยในการหาวิธีการที่ดีที่สุดเพื่อไปถึงเป้าหมาย เช่น กลยุทธ์การอ่านหนังสือได้เร็วและมีประสิทธิภาพ กลยุทธ์การบริหารเวลา เป็นต้น

การคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) จัดเป็นพื้นฐานความสามารถทางการคิดประการหนึ่งของมนุษย์ การคิดเชิงกลยุทธ์ หมายถึง ความสามารถในการหาวิธีการหรือทางเลือกที่ดีที่สุด ภายใต

^{๑๐} [ออนไลน์] https://www.baanjommyut.com/library_๒/extension-๓/man_and_reasoning/๑๔.html สืบค้นข้อมูลเมื่อ วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๑.

^{๑๑} อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕

^{๑๒} ดร.สงวน หล้าโพชนัน และคณะ, เอกสารประกอบการศึกษา รายวิชา พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการให้เหตุผล, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๒๕๖๑ หน้า ๑๕๖

สภาวะต่าง ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ลำดับขั้นตอนการคิดเชิงกลยุทธ์ ขั้นที่ ๑ การกำหนดเป้าหมายที่ต้องการจะไปให้ถึง ขั้นที่ ๒ การวิเคราะห์และประเมินสถานะ ขั้นที่ ๓ การหาทางเลือกกลยุทธ์ ขั้นที่ ๔ การวางแผนปฏิบัติการ ขั้นที่ ๕ การวางแผนคู่ขนาน ขั้นที่ ๖ การทดสอบในสถานการณ์จำลอง ขั้นที่ ๗ การลงมือปฏิบัติการ ขั้นที่ ๘ การประเมินผล^{๑๓}

การคิดเชิงกลยุทธ์มีลักษณะเป็นกระบวนการคิด เกิดขึ้นเมื่อมีเป้าหมาย บางอย่างที่ต้องการทำให้สำเร็จ เช่น ได้รับสิ่งที่ต้องการชนะการแข่งขันทำให้ปัญหาหมดไป เป็นต้น การจะบรรลุเป้าหมายต้องมีการกำหนดทางเลือกที่คิดว่า มีโอกาสประสบความสำเร็จมากที่สุด โดยการวิเคราะห์และประเมินสถานะซึ่งประกอบด้วย การประเมินกำลังความสามารถของตนเอง (การรู้จักจุดอ่อนและจุดแข็งของตนเอง) การประเมินสิ่งแวดล้อม (การรู้จักคู่ต่อสู้ (ถ้ามี) คือการรู้จักจุดอ่อนและจุดแข็งของคู่ต่อสู้ การรู้จักโอกาสและอุปสรรค) การคาดการณ์อนาคตที่อาจเกิดขึ้น (การรู้ความไม่แน่นอนของอนาคต)

จากนั้นจึงหาทางเลือกกลยุทธ์ ที่คิดว่ามีโอกาสประสบความสำเร็จมากที่สุด เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่วางไว้แล้วเริ่มการวางแผนปฏิบัติการเป็นการชี้ให้เห็นถึงวิธีการต่างๆ ที่จะทราบว่าจะต้องทำอะไรบ้าง จึงจะไปถึงเป้าหมายเป็นการปิดช่องว่างระหว่างสถานะปัจจุบัน กับสถานะเป้าหมายและใช้การวางแผนคู่ขนาน คือการหามาตรการต่างๆ ให้เป็นทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อเตรียมพร้อมปรับตัวในสภาพแวดล้อมที่ไม่แน่นอน

การทดสอบในสถานการณ์จำลอง เป็นการทดสอบแผนการดำเนินงานในสนามทดลอง โดยการจำลองเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นตามแผนที่วางไว้ เพื่อดูปฏิกิริยาตอบสนองต่อสถานการณ์ และดูความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ช่วยให้ทีมงานมีความมั่นใจ ไม่ตื่นตระหนกกับเหตุบังเอิญต่างๆ เพราะได้มีการคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าเรียบร้อยแล้ว เมื่อผ่านขั้นตอนทั้ง ๖ ขั้นตอนทีกล่าวข้างต้นแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การลงมือปฏิบัติการ ถือเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุด เพราะจะต้องดำเนินการอย่างมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกับแผนที่ได้กำหนดไว้แล้วล่วงหน้า แต่เป็นการปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริงที่ได้เผชิญ เพื่อไปสู่เป้าหมายที่กำหนด ขั้นตอนสุดท้ายคือ การประเมินผล เป็นการประเมินว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่หรือเข้าใกล้เป้าหมายเพียงใดเป็นการตรวจสอบผลสำเร็จหรือผลล้มเหลว (ถ้ามี) ที่เกิดขึ้นหากพบว่ามีผลล้มเหลวเกิดขึ้นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนกลยุทธ์ต่อไป

ความคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking)

การคิดเชิงกลยุทธ์ เป็นอีกหนึ่งมิติการคิดที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่เราทุกคนควรเรียนรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้งในเรื่องของการแก้ปัญหา การตัดสินใจ และการวางแผน เพื่อบรรลุเป้าหมาย ความสำเร็จในอนาคต อย่างไรก็ตามการคิดเชิงกลยุทธ์ก็ยังเป็นแค่แนวทางหรือวิธีการภายใน ซึ่งยังไม่ได้กระทำออกมา สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าสำหรับนักบริหารแล้วคือการกล้าตัดสินใจตามความเชื่อหรือข้อมูลตามวิธีการคิดเชิงกลยุทธ์นั้น^{๑๔}

^{๑๓} [ออนไลน์] https://www.baanjomiyut.com/library_๒/extension-๓/man_and_reasoning/๑๔.html สืบค้นข้อมูลเมื่อ วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๑.

^{๑๔} <https://www.gotoknow.org/posts/๑๗๑๔๕๔>

การจะประสบความสำเร็จในยุคลูกโลกาภิวัตน์ นำองค์กรไปสู่ความสำเร็จในชีวิตนักบริหารสมัยใหม่ที่จะประสบความสำเร็จสูงสุดได้จะต้องฝึกฝนตนเองให้มีทักษะความคิดที่เป็นเลิศด้วย ซึ่งแน่นอนว่าทักษะความคิดที่ดีที่สุดสำหรับนักบริหาร คือ ความคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) เพื่อทำให้ตนเองเป็นนักคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinker) เพื่อจะได้ใช้ประกอบกับความรู้ที่มี เพื่อคิดหาทางแก้ไขปัญหา และหาแนวทางที่ดีที่สุด สำหรับองค์กร แนวคิดเชิงกลยุทธ์เริ่มจากแนวคิดที่นำมาใช้ในการศึกสงครามและได้นำเข้ามาสู่วงการธุรกิจซึ่งจะเห็นว่า แนวคิดเชิงกลยุทธ์เหล่านี้มีมาตั้งแต่อดีต ก่อนสมัย ซุนวู หรือ สามก๊ก เสียด้วยซ้ำทั้งนี้ ทางยุโรปและอเมริกาได้มีการศึกษาเพิ่มเติมและได้รวบรวมแนวคิดเชิงกลยุทธ์ไว้มากมายหลากหลายรูปแบบแต่ที่น่าสนใจและสามารถนำไปต่อยอดแนวความคิดได้หลากหลายและเป็นรูปธรรม มีอยู่ ๖ แนวคิด คือ^{๑๕}

๑) **ความคิดในมุมมองขององค์รวม (Holistic Thinking) และ ความคิดในเชิงบริบท (Context Thinking)** ความคิดในมุมมองขององค์รวม หรือ Holistic Thinking และ ความคิดในเชิงบริบท (Context Thinking) นี้ เป็นแนวความคิดเพื่อตอบโจทย์ในเหตุการณ์ต่างๆ อย่างรอบคอบหรือหาแนวความคิดให้ครบ ให้อุ่นถึ แม้แต่การศึกสงครามที่ใช้กลยุทธ์ในการวางแผนการรบ อย่างปรัชญาแบบตะวันออกตำราพิชัยสงคราม (The Art of War) ของซุนวู เมื่อกว่า ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งได้นำมาใช้อ้างอิงอย่างกว้างขวางในแวดวงสังคมทั้งนี้ เพราะการทำธุรกิจหรืองานสังคมก็เปรียบเสมือนการทำสงครามเป็นการคิดเชิงกลยุทธ์ เพื่อเอาชนะคู่แข่งให้ได้

๒) **การปรับเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) และ การคิดล่วงหน้า (Forward Thinking)** "องค์กรที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็เปรียบเสมือนองค์กรที่กำลังจะตาย" คำกล่าวนี้ทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงขององค์กรในเรื่องต่างๆ ทั้งในการทำงานหรือในเชิงธุรกิจ ต้องมีอยู่อย่างสม่ำเสมอทั้งนี้ก็เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกิดหรือหรือป้องกันไม่ให้เกิดปัญหา หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นซึ่งทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงต่างๆ จำเป็นต้องมีผู้นำที่มีแนวคิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในเชิงกลยุทธ์ และการคิดล่วงหน้า ว่าจะมีอะไรเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงปัจจุบันให้เหมาะสมกับอนาคต ทั้งนี้การมีวิสัยทัศน์ (Vision Shift) ว่าเราต้องการที่จะอยู่ในตำแหน่งใดให้ถูกต้องเหมาะสม การดำเนินการจัดการวางแผน กำหนดทิศทางขององค์กร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ จำเป็นต้องมีผู้นำที่มีศักยภาพทางด้านความคิดเชิงกลยุทธ์ ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จเปลี่ยนแปลงองค์กรไปในทิศทางที่ถูกต้องและสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เหมาะสมกับอนาคต

๓) **การมีวิสัยทัศน์ (Vision) และ พันธกิจ (Mission) องค์กรสมัยใหม่ (Modern Organization)** เน้นหนักทางด้านกำหนัด วิสัยทัศน์ (Vision) และ พันธกิจ (Mission) ทั้งนี้ มีผู้บริหารน้อยคนนัก ที่จะเข้าใจคำสองคำนี้ได้อย่างถ่องแท้ และ การกำหนัดวิสัยทัศน์ขององค์กรที่มาจากผู้บริหารที่ไม่มีองค์ความคิด (Visionary Thinking) ก็จะกำหนัดวิสัยทัศน์ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง ดังนั้น ผู้บริหารที่จะมีวิสัยทัศน์และสามารถกำหนัดพันธกิจได้เหมาะสมจึงต้องมีความสามารถทางด้านวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง ทั้งสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลต่อองค์กร เพื่อกำหนัดวิสัยทัศน์ และสภาพแวดล้อมภายในเพื่อกำหนัดพันธกิจ ให้เหมาะสมเป็นไปตามแผนกลยุทธ์ที่กำหนดไว้

^{๑๕} <https://www.gotoknow.org/posts/ ๑๗ ๑๔๕๔>

๔) การมีความคิดในเชิงบูรณาการ (Innovative Thinking) และความคิดนอกกรอบ (Creative Thinking) นักบริหารที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือ นวัตกรรมย่อมใส่ใจและให้ความสำคัญต่อ Strategic Innovation หรือ นวัตกรรมทางกลยุทธ์มากขึ้นทั้งนี้ เพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้กับการพัฒนา เพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จ ในมุมมองเดียวกัน หากองค์กรทั่วไป มองว่า การสร้างให้ผู้บริหารของตนนั้น มีมุมมองในเชิงบูรณาการ และ การคิดนอกกรอบ ก็จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

๕) การวางแผนทางเลือก (Scenario Planning) และ การบริหารความเสี่ยง (Risk Management) เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจมีความผันผวน ธุรกิจต่างๆจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับความผันผวนที่เกิดขึ้น ทั้งจากสังคมเศรษฐกิจคู่แข่งรวมทั้งความต้องการของลูกค้าการวางแผนขององค์กรต่างๆ จึงต้องพินิจนักบริหารที่มีมุมมองแนวคิดในเชิงความเปลี่ยนแปลงในอนาคต (Future Thinking) และ จัดทำแผนทางเลือก (Scenario Planning) ที่หลากหลายเพื่อมารองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในเหตุการณ์ต่างๆกัน ภายใต้ภาวะความผันผวนของสภาพแวดล้อมปัจจุบัน การบริหารแผนงานต่างๆ จึงต้องเน้นการมองถึงอนาคตอยู่ตลอดเวลา (Future Thinking) และในเชิงการคิดเชิงกลยุทธ์นั้น ในการสร้างแผนทางเลือกต่างๆสำหรับอนาคต(Scenario Planning) จึงเป็นรูปแบบแนวคิด เชิงกลยุทธ์อีกแบบหนึ่ง ที่หลายๆ องค์กรชั้นนำได้หยิบเครื่องมือนี้มาใช้ประยุกต์ต่อการสร้างแผนเพื่อตอบสนองกับ การสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันนั่นเอง ซึ่งเราจะได้เรียนรู้ถึงการคิดเชิงกลยุทธ์ในการมองอนาคตการสร้างทางเลือกเชิงกลยุทธ์จากวิธี Scenario เทคนิคการสร้างแผนกลยุทธ์ด้วยการสร้างภาพในอนาคต

๖) Game Theory Game Theory ของ John Nash หลักการแนวคิดเชิงกลยุทธ์ ที่คำนึงถึง บุคคลส่วนได้ส่วนเสียผลกระทบอื่นๆ เพื่อมองให้เห็นถึงความเป็นจริง ในความต้องการ และ ความเป็นไป เช่น ความต้องการของลูกค้า การทำตัวเป็นลูกค้าประเมินความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อที่จะหาจุดที่สามารถตกลงกันได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ นักบริหารจำเป็นที่จะต้องสร้างให้มีขึ้นในแนวความคิดของตนเองทั้งสิ้นเพื่อใช้ทั้งในการวิเคราะห์ข้อมูลประเมินสถานการณ์ทั้งตัวเอง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะทราบว่าเราควรที่จะทำอย่างไรเพื่อให้ได้ผลประโยชน์สูงสุด

สรุปได้ว่าความคิดเชิงกลยุทธ์ทั้งหกประการนี้ ที่ยกมาเป็นแนวทางแห่งความคิดในประเด็นในการศึกษาก่อนนำเข้าสู่การศึกษาในการวิเคราะห์พระสูตร เพื่อความการประกอบการประยุกต์ใช้ในการบริหารและการดำเนินชีวิตในมุมมองเชิงปรัชญาศาสนาต่อไป ทั้งนี้เป็นเพียงมุมมองของการเปรียบเทียบ และศึกษาในเฉพาะเรื่องเท่านั้นโดยนำกล่าวเป็นลำดับไป

๔. ศึกษาความคิดเชิงกลยุทธ์เชิงอรรถลักษณะสูตร

๔.๑. ศึกษาใจความสำคัญของพระสูตร

จุดมุ่งหมายของพระสูตรนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ให้เล็งเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือชั้น ๕ นั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรไปเป็นธรรมดา ไม่ควรที่จะเห็นโดยสำคัญด้วยตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ก่อนที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น ชาวโลกมีทิฏฐิสุดโต่งอยู่ ๒ ประการ กล่าวคือ ฝ่ายสัสสตทิฏฐิ ที่เห็นว่าในปัจจุบันชาตินี้ก็มีอัตตา คือ ตัวตน เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วอัตตาคือตัวตนก็ยังไม่สิ้น ยังจะมีสรีรภาพชาติต่อไป มีชาติหน้าเรื่อยไปไม่มีชาติสูญ และฝ่าย

อุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่า มีอตตัตถัตถนอยู่แต่ในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วอตตัตถัตถนก็สิ้นไป ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะให้ไปเกิด ดังที่เห็นว่า ตายสูญแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศว่า ความเห็นทั้ง ๒ ฝ่ายล้วนเป็น มิฉฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิด และทรงชี้ทางที่เห็นถูกไว้ว่า トラบไต่ที่ยังไม่สิ้นความยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ แล้ว^{๑๖} อาทิ ยังยึดมั่นว่า รูปเป็นตัวตน หรืออตตาท เวทนาเป็นอตตาสัญญาเป็นอตตาสังขารเป็นอตตาสัญญาเป็นอตตาสัญญาเป็นอตตาสัญญา ก็ยังจะมีการเกิดดับไม่รู้จักจบสิ้นในสังสารวัฏ การยึดมั่นในขันธ ๕ นี้ เรียกว่า "ปัญจูปาทานขันธ"^{๑๗} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฒโน) ทรงแสดงทัศนะไว้ว่า "ในสมัยพุทธกาลหรือสมัยไหน ๆ ก็คงเป็นเช่นนี้ ในปัจจุบันก็เป็นเช่นนี้ และพระปัญจวัคคีย์นั้นก็ย่อมมีความยึดถืออยู่เช่นนี้อย่างมั่นคง เพราะฉะนั้น เมื่อฟังธรรมจักร ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะจึงได้ดวงตาเห็นธรรมเพียงรูปเดียว เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมอบรมอีก จึงได้ดวงตาเห็นธรรมจนครบทั้ง ๕ รูป แต่ก็ได้เพียงดวงตาเห็นธรรม เท่ากับว่าเห็นทุกขสัจ ความจริงคือทุกขขึ้นเท่านั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงพระสูตรที่ ๒ ชื่อลักษณะของอาการทั้ง ๕ เหล่านี้ว่าเป็น อนัตตา คือ ไม่ใช่ตัวตนโดยชัดเจน" อนัตตลักษณะสูตร เป็นพระสูตรที่ยังให้เกิดพระอรหันต์ในคราวเดียวกันถึง ๕ องค์ อีกทั้งยังเป็นพระอรหันต์กลุ่มแรก นับเป็นการลงหลักปักฐานพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งสำคัญ เชื่อถือกันว่า พระสูตรนี้เป็นหนึ่งในพระสูตรสำคัญรวบรวมเอาหัวใจของพระบวรพุทธศาสนาไว้ อย่างครอบคลุม กว้างขวาง จึงขนานนามกันว่าเป็น "ราชาธรรม" เช่นเดียวกับธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและอาทิตตปริยายสูตร ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และยังให้บังเกิดการประกาศพระศาสนาครั้งใหญ่ไปทั่วสากลจักรวาล และบังเกิดพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก โดยหลวงปู่จันทา ถาวโร แห่งวัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร พระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ที่กล่าวว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักษณะสูตร^{๑๘} และอาทิตตปริยายสูตร ทั้ง ๓ สูตรนี้เรียกว่า ราชาธรรม เป็นธรรมอันยิ่งใหญ่ของศาสนาพุทธ ธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นมัธยมอยู่ที่นี้ทั้งหมด

๔.๒. วิเคราะห์แนวคิดเชิงกลยุทธ์เชิงอนัตตลักษณะสูตร

จากการศึกษาในเชิงกลยุทธ์ในเชิงสังคม ผ่านการวิเคราะห์ในพระสูตรอนัตตลักษณะสูตร เป็นพระสูตรที่แสดงลักษณะ คือ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญที่สุดพระสูตรหนึ่ง เนื่องจากหลังจากที่พระโคตมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระสูตรนี้แล้ว ได้บังเกิดพระอรหันต์ในพระบวรพุทธศาสนา ๕ องค์ รวมพระพุทธองค์เป็น ๖ องค์ ซึ่งพระสูตรนี้ มีใจความเกี่ยวกับ ความไม่ใช่ตัวตนของ รูป คือ ร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย ๆ สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ สังขาร คือ ความคิดหรือเจตนา วิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางตา หู เป็นต้น หรือเรียกอีกประการหนึ่งว่าอายตนะทั้ง ๖ อันได้แก่สัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพื่อเป็นตัวในการเตรียมความพร้อมสูตรมาตรฐานความพร้อมในด้านต่างๆของสังคม และการดำรงชีวิต โดยผ่านกระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์ เป็นอีกหนึ่งมิติการคิดที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่เราทุกคนควรเรียนรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้งในเรื่องของการแก้ปัญหา การตัดสินใจ และการวางแผน เพื่อบรรลุเป้าหมาย ความสำเร็จในอนาคต

^{๑๖} ดร.สงวน หล้าโพทนัน และคณะ, เอกสารประกอบการศึกษา รายวิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการให้เหตุผล, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ๒๕๖๑ หน้า ๘๗

^{๑๗} อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน หน้า ๘๕

^{๑๘} ส.ช.(ไทย) ๑๗/๕๙/๙๔.

อย่างไรก็ตามการคิดเชิงกลยุทธ์ก็ยังเป็นแค่แนวทางหรือวิธีการภายในซึ่งยังไม่ได้กระทำออกมา สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าสำหรับนักบริหารแล้วคือการกล้าตัดสินใจตามความเชื่อหรือข้อมูลตามวิธีการคิดเชิงกลยุทธ์นั้น การทำอะไรต่างๆหากจะให้สำเร็จประโยชน์เสมอไปนั้นย่อมเป็นไปได้ การนำเอาทฤษฎีเชิงกลยุทธ์มา เพื่อประยุกต์ใช้ในการศึกษาโดยเอาองค์หลักของสูตร จะยิ่งยอมรับในการบริหารมากขึ้น โดยจำแนกตามลำดับดังนี้

๑) ความคิดในมุมมองขององค์กรรวม ในอนัตตลักษณะสูตร

แนวคิดในมุมมองขององค์กรรวมของวิถีชีวิตมนุษย์ ในพระสูตรพระบรมศาสดาได้ทรงแสดง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ถ้าทั้งห้านี้ พึงเป็นอัตตาตัวตน ทั้งห้านี้ก็ถึงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลก็จะพึงได้ในส่วนทั้งห้านี้ว่า ขอให้เป็นอย่างนี้เกิดอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุว่าทั้งห้านี้มีใช่อัตตาตัวตน ฉะนั้นทั้งห้านี้จึงเป็นไปเพื่ออาหารและบุคคลก็ย่อมไม่ได้ส่วนทั้งห้านี้ว่าขอให้เป็นอย่างนี้เกิดอย่าได้เป็นอย่างนั้น

๒) การปรับเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน ในอนัตตลักษณะสูตร

ในกระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนในระบบทั่วไปนั้นคือการเปลี่ยนแปลงในองค์กรโดยภาพรวม แต่ในพระสูตรนั้นกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอบความรู้ความเห็นของท่านทั้งห้านี้ ตรัสถามว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้เที่ยงหรือไม่เที่ยง ทูลตอบว่าไม่เที่ยง ตรัสถามอีกว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข กราบทูลว่าเป็นทุกข์ ก็ตรัสถามต่อไปว่า สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรจะเห็นสิ่งนั้น องค์การการพัฒนาในเชิงกลยุทธ์ต้องมองโดยภาพรวมคือกระบวนการในการยอมรับความเปลี่ยนแปลงด้วย

๓) การมีวิสัยทัศน์และพันธกิจองค์กรสมัยใหม่ ในอนัตตลักษณะสูตร

จากองค์กรต่างต่อที่จะเดินไปข้างหน้าได้ต้องมีมุมมอง มีแนวคิด ผ่านการมีวิสัยทัศน์และพันธกิจองค์กรสมัยใหม่ ซึ่งในพระสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปลงว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้ที่เป็นส่วนอดีตก็ดี เป็นส่วนอนาคตก็ดี เป็นส่วนปัจจุบันก็ดี เป็นส่วนภายในก็ดี เป็นส่วนภายนอกก็ดี เป็นส่วนหยาบก็ดี เป็นส่วนละเอียดก็ดี เป็นส่วนเลวกก็ดี เป็นส่วนประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี อยู่ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมดก็สักแต่ว่าเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณควรเป็นด้วยปัญญาชอบตามที่เห็นแล้วว่า นี่ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่ นี่ไม่ใช่ตัวตนของเราการสร้างวิสัยทัศน์ในมุมมองของพันธกิจองค์กรสมัยใหม่ต้องผ่านความเข้าใจด้วยปัญญาในการพิจารณาโดยแยกคายการพัฒนาจึงจะเป็นไปในทางที่ดีได้

๓) การมีความคิดในเชิงบูรณาการ ในอนัตตลักษณะสูตร

การคิดอย่างมีเหตุผลในเชิงวิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการคิดที่ดีในสังคมทั่วไป แต่ในหลักทางพระพุทธศาสนามองว่า กระบวนการคิดเชิงบูรณาการในเชิงพุทธนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังและเกิดความรู้เห็นชอบดังกล่าวมานั้นต่อไปว่า อริยสาวก คือ ผู้ฟังผู้ประเสริฐซึ่งได้สดับแล้วอย่างนี้ ย่อมเกิดนิพพิทา คือ ความหน่ายในรูป หน่ายในเวทนา หน่ายในสัญญา หน่ายในสังขาร หน่ายในวิญญาณ เมื่อหน่ายก็ย่อมสิ้นราคะ คือ สิ้นความติด ความยินดี ความกำหนดเมื่อสิ้นราคะก็ย่อมมิสุดติ

คือ หลุดพ้น เมื่อวิมุตติ^{๑๙} ก็ย่อมมีญาณ คือความรู้ว่าวิมุตติ^{๒๐} หลุดพ้นแล้ว และย่อมรู้ว่า ชาติ คือ ความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงทำเพื่อความเป็นเช่นนี้อีกต่อไป เป็นการบูรณาการองค์รวมของของวิถีชีวิตในพระสูตรของความเป็นธรรมชาติ

๔) การวางแผนทางเลือก และการบริหารความเสี่ยง ในอนัตตลักขณสูตร

จุดมุ่งหมายของพระสูตรนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ให้เล็งเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือขันธ ๕ นั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรไปเป็นธรรมดา ไม่ควรที่จะเห็นโดยสำคัญด้วยตัณหา มานะ ทิฏฐิว่า นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ก่อนที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น ชาวโลกมีทิฏฐิสุดโต่งอยู่ ๒ ประการ กล่าวคือ ฝ่ายสัสสททิฏฐิ ที่เห็นว่าในปัจจุบันชาตินี้ก็มีอัตตา คือ ตัวตน เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วอัตตาคือตัวตนก็ยังไม่สิ้น ยังจะมีสืบทอดชาติต่อไป มีชาติหน้าเรื่อยไปไม่มีขาดสูญ และฝ่ายอุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่า มีอัตตาคือตัวตนอยู่แต่ในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วอัตตาคือตัวตนก็สิ้นไป ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะให้ไปเกิด ดังที่เห็นว่า ตายสูญ แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศว่า ความเห็นทั้ง ๒ ฝ่ายล้วนเป็น มิถนาคทิฏฐิ คือความเห็นผิด และทรงชี้ทางที่เห็นถูกไว้ว่า トラบโดที่ยังไม่สิ้นความยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ แล้ว อาทิ ยังยึดมั่นว่า รูปเป็นตัวตน หรืออัตตา เวทนาเป็นอัตตา สัญญาเป็นอัตตา สังขารเป็นอัตตา และวิญญาณเป็นอัตตา ก็ยังจะมีการเกิดดับไม่รู้จักจบสิ้นในสังสารวัฏ การยึดมั่นในขันธ ๕ นี้ เรียกว่า "ปัญญาพาทานขันธ" สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงแสดงทัศนะไว้ว่า "ในสมัยพุทธกาลหรือสมัยไหน ๆ ก็คงเป็นเช่นนี้ ในปัจจุบันก็เป็นเช่นนี้ และพระปัญจวัคคีย์นั้นก็ย่อมมีความยึดถืออยู่เช่นนี้อย่างมั่นคง เพราะฉะนั้น เมื่อฟังธรรมจักร ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะจึงได้ดวงตาเห็นธรรมเพียงรูปเดียว เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมอบรมอีก จึงได้ดวงตาเห็นธรรมจนครบทั้ง ๕ รูป แต่ก็ได้เพียงดวงตาเห็นธรรม เท่ากับว่าเห็นทุกขสัจ ความจริงคือทุกขขึ้นเท่านั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงพระสูตรที่ ๒ ซึ่งลักษณะของอาการทั้ง ๕ เหล่านี้ว่าเป็น อนัตตา คือ ไม่ใช่ตัวตนโดยชัดเจน"

๕) การทำงานเชิงกลยุทธ์เป็นกลุ่มในอนัตตลักขณสูตร

อนัตตลักขณสูตร เป็นพระสูตรที่ยังให้เกิดพระอรหันต์ในคราวเดียวกันถึง ๕ องค์ อีกทั้งยังเป็นพระอรหันต์กลุ่มแรก นับเป็นการลงหลักปักฐานพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งสำคัญ เชื่อถือกันว่า พระสูตรนี้เป็นหนึ่งในพระสูตรสำคัญรวบรวมเอาหัวใจของพระบวรพุทธศาสนาไว้อย่างครอบคลุม กว้างขวาง จึงขนานนามกันว่าเป็น "ราชาธรรม" เช่นเดียวกับ อัมมจักกัปปวัตตนสูตรและอาทิตตปริยายสูตร ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ และยังให้บังเกิดการประกาศพระศาสนาครั้งใหญ่ไปทั่วสากลจักรวาล และบังเกิดพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก โดยหลวงปู่จันทา ถาวโร แห่งวัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร พระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ที่กล่าวว่าอัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร และอาทิตตปริยายสูตร ทั้ง ๓ สูตรนี้เรียกว่า ราชาธรรม เป็นธรรมอันยิ่งใหญ่ของศาสนา

^{๑๙} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๓๑๑/๓๔๘,๓๒๔/๓๕๖,

^{๒๐} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๘๖/๑๓๓.

พุทธ ธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมารวมอยู่ที่นี้ทั้งหมด นี้หมายถึงกลยุทธ์อันยิ่งใหญ่นำไปสู่การเผยแผ่พระศาสนาต่อไปอย่างยั่งยืนในอนาคต

สรุปความ

จากเหตุผลของแนวคิดในหลักการทางพระพุทธศาสนาในอนัตตลักษณะของรูปนาม คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้ที่เป็นส่วนอดีตกัถิ เป็นส่วนอนาคตกัถิ เป็นส่วนปัจจุบันกัถิ เป็นส่วนภายในกัถิ เป็นส่วนภายนอกกัถิ เป็นส่วนหยาบกัถิ เป็นส่วนละเอียดกัถิ เป็นส่วนเลวกัถิ เป็นส่วนประณีตกัถิ อยู่ในที่ไกลกัถิ อยู่ในที่ใกล้กัถิ ทั้งหมด กัถิแต่ว่าเป็นรูปเป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ ควรเป็นด้วยปัญญา ขอบตามที่เป็นแล้วว่าเป็นไม่ใช่ของเราเราไม่ใช่ไม่ใช่ตัวตนของเรา ความหน่ายในรูปหน่ายในเวทนา หน่ายในสัญญาหน่ายในสังขารหน่ายในวิญญาณเมื่อหน่ายก็ยอมสิ้นราคะ คือ สิ้นความติดความยินดีความกำหนดเมื่อสิ้นราคะก็ยอมวิมุตติ คือหลุดพ้นเมื่อวิมุตติก็ยอมมีญาณ คือความรู้ว่าวิมุตติ หลุดพ้นแล้วและยอมรู้ว่าชาติ คือ ความเกิดขึ้นแล้วการที่สติเข้าไปตั้งอยู่ คือมีสติกำกับอยู่บ้างว่าโดยหลักการก็คือการใช้สติ หรือ วิธีปฏิบัติ เพื่อใช้สติให้บังเกิดผลดีที่สุด การเจริญสติปัฏฐานนี้ เป็นวิธีปฏิบัติธรรมที่นิยมกันมาก และยกย่องนับถือกันอย่างสูงถึงว่ามีพร้อมทั้งสมณะและวิปัสสนาในตัสติปัฏฐาน (รวมทั้งวิปัสสนาด้วย) ไม่ใช่หลักการที่จำกัดว่าจะต้องปลีกตัวหลบหนีไปนั่งปฏิบัติอยู่นอกสังคม หรือจำเพาะในกาลเวลาตอนใดตอนหนึ่งโดยเหตุนี้จึงมีปราชญ์หลายท่านสนับสนุนให้นำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันทั่วไป ว่าโดยสาระสำคัญแล้วหลักของสติปัฏฐาน ๔ บอกให้ทราบว่าเป็นชีวิตของเราที่มีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับดูแล ทั้งหมดเพียง ๔ แห่งเท่านั้นเอง คือ ๑) ร่างกาย และพฤติกรรมของมัน ๒) เวทนา คือความรู้สึกสุข ทุกข์ต่าง ๆ ๓) ภาวะจิตที่เป็นไปต่าง ๆ และ ๔) ความคิดนึกไตร่ตรอง ถ้าดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครอง ณ จุดทั้งสี่นี้แล้ว ก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัยไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส และเป็นปฏิปทานำไปสู่ ความรู้แจ้งอริยสัจธรรม การเจริญสติปัฏฐาน คือ การมีสติจดจ่ออย่างต่อเนื่องตามรู้เท่าทันอาการต่าง ๆ ที่กำลัง เกิดอยู่ในกายกับจิตตามความเป็นจริง รู้เท่าทันปัจจุบันอารมณ์ได้โดยละเอียดไม่ขาดช่วง ไม่ลืมกำหนดรู้อารมณ์ที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อมีรูปกระทบที่ตา มีเสียงกระทบที่หูมีกลิ่นกระทบที่จมูก มีรสกระทบที่ลิ้นมีสัมผัสกระทบที่กายมีความคิดเกิดที่ใจก็สามารถตามรู้เท่าทันปัจจุบันอารมณ์นั้นๆ ได้เพื่อก่อให้เกิดวิปัสสนาปัญญาที่รู้แจ้งไตรลักษณ์ ได้แก่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผู้ที่ต้องการรู้แจ้งไตรลักษณ์ต้องมีธรรมที่สนับสนุน ๓ อย่าง คือ สติ สมาธิ และปัญญา หากทำได้ในหลักการดังกล่าวแล้วก็สามารถประยุกต์ใช้ในหลักการเชิงกลยุทธ์ทั้งในความคิดในมุมมองขององค์ การปรับเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ สร้างการมีวิสัยทัศน์และพันธกิจองค์กรสมัยใหม่ แล้วการมีความคิดในเชิงบูรณาการการวางแผนทางเลือก และการบริหารความเสี่ยง เพื่อไปสู่เป้าหมายที่ดีที่สุดต่อไป

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ: ชุนสรพรกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **ลักษณะที่จตุกษแห่งปรมัตถธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท คัลเลอร์ส โฟร์ จำกัด, ๒๕๓๗.

ชาญ วงศ์บาลี. พระวิสุทธิมรรค. กรุงเทพมหานคร: **ธรรมบรรณาการ**, ๒๕๒๕. ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนา นิยม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

นายบุญมี เมธางกูร. นายวรรณสิทธิ์ ไวกยะเสวี. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____. วิปัสสนากัมมัฏฐานรูป-นาม **ตามแนวการสอนของพระครูภาวนาวิสุทธิญาณ**. (หลวงพ่อพระมหาพันธ์ สีลวิสุทโธ: จ.เลย พิมพ์ ที่รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๑.

ประชุม เรื่องวารี (เปรียญ ๙). **ลักษณะที่จตุกษ**. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๑.

พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์. **วิปัสสนาญาณ ๑๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๔.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมจารี (ประเสริฐ มนต์เสวี). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา สัมมนาวิปัสสนาภาวนา (Seminer on Vipassanābhāvanā)**, (ม.ท.ป.).

_____. **อานาปานสติภาวนา**. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____. **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

..... . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

..... . **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง.** พิมพ์ครั้งที่ ๘๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑
พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท
ประยูรวงศ์พรินตติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระราชวรมุนี. **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พุทธทาสภิกขุ. **มรดกธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘. มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิ
สุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วริยา ชินวรรณ และคณะ. **สมาธิในพระไตรปิฎกวิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิใน
พระพุทธานุชา ฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (๒๕๕๑). "**๔๕ พรรษาของ
พระพุทธเจ้า.**" กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ค. ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

Mahasi Sayadaw. (๑๙๖๓). **Great Discourse on Not Self (Anattalakkhana Sutta).**
Buddhadhamma Foundation.

สายทิพย์ (๒๕๔๔). "**ประสบการณ์การออกธุดงค์วัตรในป่าลึก ของหลวงปู่จันทา ถาวโร**" บทความใน
นิตยสาร หญิงไทย ฉบับที่ ๖๒๕ ปีที่ ๒๗ ปีถัดหลัง เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔

อนัตตลักขณสูตร แปลไทย <http://www.๘๔๐๐๐.org/tipitaka/pitaka ๑/v.php?B=๐๔&A=๔๗๙&Z=๕๗๕>

อนัตตลักขณสูตร บาลี/อังกฤษ <http://www.buddha-vacana.org/sutta/samyutta/khandha/sn ๒๒-๐๕๙.html>

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก <http://www.phuttha.com/%>

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ <http://larndham.org/index.php?/topic/๔๓๖๒๙->